

576

В ДЖУНДЛЯХ НОВОЇ ТВИНЕЇ

Л. ВАКУЛЕНКО

576
ПИЛИП ВАКУЛЕНКО

В джунглях НОВОЇ ГВІНЕЇ

ЖИТТЯ І ПРИГОДИ УКРАЇНСЬКОГО
ДОСЛІДНИКА МИКЛУХИ - МАКЛАЯ

diasporiana.org.ua

В - ВО «ЄДНІСТЬ»

АДЕЛАЇДА, 1952

ПОПУЛЯРНИЙ НАРИС

Вступне слово Дмитра Чуба

Обкладинка та ілюстрації автора

Синові Олександрові
на згадку.

«Інтальня української молоді
“МОЛОДА ПРОСВІТА”
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Браву вул.

Складаю щиру подяку австралійському
письменникові Ф. С. Грінопові за матеріяли
про Миклуху - Маклая

Автор

ДОСЛІДНИК МИКЛУХА - МАКЛАЙ

Серед одиниць відважних і мужніх, що, перетинаючи величезні океанські простори, відкривали нові світи, серед тих небагатьох, що в умовах смертельної небезпеки мандрували досліджуючи незнані країни, серед тих кількох, якими гордиться світ, як Колюмб, Амундсен, Амеріго Веспуччі, Лівінгстон, Скотт, капітан Кук та інші, ми з гордістю промовляємо ім'я й нашого земляка - видатного мандрівника, дослідника і науковця Миклухи - Маклая.

Наш дослідник, що походив з української родини (батьки походили з Малина, Київської губернії, прадід був сотником на Січі), здобувши освіту закордоном, працюючи з європейськими вченими, захоплюється далекими островами Пацифіку, Океанії, які, потрапивши на географічну мапу, не мали ще на той час виразнішого окреслення.

Ні невсипуца пропасниця, ні погрози дикунів забити його і з'їсти - не злякали нащадка запоріжців Миклуху - Маклая і не стали перешкодою на шляху до його мети. Холодний розум і палка любов дослідника до дикої людини, до тих дітей природи, що жили ще в стадії первісного розвитку, були ключем до серця того ж таки темношкірого тубільця.

Найбільше уваги Миклуха-Маклай віддає папуасам Нової Гвінеї. Проживши серед них кілька років, вивчивши їх мову і дослідивши життя рослин і людей, він здобуває серед папу-

асів велику прихильність і повагу.

Як наслідок його невтомної праці, по різних наукових виданнях Європи і тодішньої Росії, з'являється низка його праць про Нову Гвінею, Малаї та інші території, а також лише по собі незабутній твір - щоденник «Серед дикунів

Нової Гвінеї» та багато інших праць. Більше того, наш дослідник багато разів виступає на оброну безборонної темношкірої людини, закликаючи цивілізований світ не нищити цих людей, не ввозити алкоголь, зброї, не руйнувати їхніх осель, а також не робити їх рабами.

І хоч Миклуха - Маклай, як зазначає автор цієї книги, так і помер із смутком на серці за долю своїх темношкірих друзів, ми все ж горді за нашого земляка - українця, що віддав багато праці та самопосягати в ім'я вільної людини.

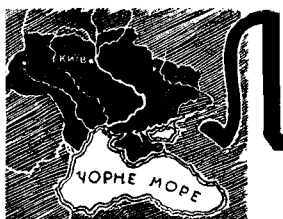
Варто згадати й той факт, що Україна часів Миклухи - Маклая, як і тепер, була в московському ярмі, тому російська наука й досі зараховує нашого земляка в число росіян, як це робить і з нашим Гоголем, Репіним, Чайковським та іншими. Наш обов'язок показати Миклуху - Маклая в правдивому світлі, спростовуючи шовіністичні твердження російських імперіялістів, які неодмінно хочуть зробити Миклуху - Маклая «русскім человеком», дарма що він народився на Чернігівщині. Більше того, останні російські видання уже подають, що він народився в Росії. Деякі австралійські автори про Миклуху - Маклая вказують, що він провів чимало свого дитинства і на Київщині, в Малині.

Тим то з великою приємністю вітаємо со-

годні появу цієї цінної праці П. Вакуленка, що вірно змальовує постать гуманіста - дослідника Миклухи - Маклая. Ця праця й цінна тим, що в ній автор використав багато матеріялу про нашого дослідника в інших мовах, а зокрема ті, що з'явилися в останній час англійською мовою на терені Австралії.

Ми певні, що наш читач з великою насолодою прочитає цей хвилюючий твір про життя і працю, мандри і пригоди нашого вченого, портрет якого ще й досі на околиці Сіднею прикрашує кімнату нащадків Миклухи - Маклая, приваблюючи увагу окремих австралійців своєю барвистою вишиваною сорочкою.

Дмитро Чуб

ЮДИНА З ДИВНИМ ПРИЗВИЩЕМ

Наприкінці вісімнадцятого століття, в війні Катерини II _ ої з турками, брали участь і козацькі полки. Під час облоги Очакова в кривавих боях визначився своєю хоробрістю козацький сотник Степан Миклуха - Маклай.

За особистою рекомендацією самого генерала Румянцева, в нагороду за визначну заслугу, Катерина II привласнила йому звання «потомственного дворянина» з наділом земель маєтку Малин, що лежить на півдорозі між Києвом і Корсунем. Так Малин став родинним гніздом цієї дворянської сім'ї. Микола Миколайович народився на Чернігівщині 5 _ го липня 1846 р., в сім'ї капітана саперних військ Миколи Івановича Миклухи - Маклая. Сім'я складалася ще з сестри і трьох братів: Сергія, Володимира та Михайла.

Брат Сергій після революції 1917 року емігрував до Парижу, а потім до Белграду в Югославії, де і жив з жінкою та дітьми перед останньою світовою війною.

Володимир служив в царській флоті і під час Цусімської битви в російсько - японській війні командував есмінцем «Ушakov».

28 - го травня 1904 року під час трагічної для царської Росії битви, японці пропонували

«Ушакову» здатись, але навпаки, командир Володимир Миклуха - Маклай, дав наказ відкрити вогонь.

Через півгодини «Ушаков» з його хоробрим командиром був на дні моря.

З цього видно, що дослідник Микола Миколайович походив з дійсно хороброї давньої козацької родини.

В Малині молодий Микола одержує науку від приватного вчителя, а по смерті батька 1857 року переїздить до Петербургу, де він закінчує гімназію і вступає до університету. Але закінчити університет йому не вдалось через суворе північне підсоння, а здоров'я він мав досить делікатне й слабе. Незабаром він виїздить до Німеччини, де і продовжує свої студії на університеті в Гайдельберзі, студіюючи право і філософію. Тоді він був худорлявий, низького росту, з визначними рисами обличчя та невсипущою енергією і поринув з головою в студії, беручи великий і живий інтерес в житті.

По двох роках він переїздить до університету в Ляйпцігу, де, замість продовжувати філософію, вступає на факультет медицини. Хоч він і не закінчує факультету, але студії медицини мали прямий вплив на його майбутнє.

Коли він вивчав медицину, в його душі постала надзвичайна цікавість до людського тіла та до зв'язку його з іншими формами життя. Хоч цю ідею і боронив Ернст Гакель, який пізніше став професором і другом Маклая - в душі студента ці питання постали ще перед тим, як він зустрів Гакеля.

Перервавши свої студії медицини, Маклай

перемандрує на університет Єні, поновлює свій предмет природничих наук, беручи спеціальний предмет порівняльної анатомії.

Його професором стає славнозвісний Ернст Гакель і дещо старший, майже так само визначний - Гегенбаур. В Єні Миклуха - Маклай затримується довше, ніж в других університетах, аж по 1870 рік, хоч і з деякими перервами, під час яких він подорожує.

Ці подорожі були подорожами спостереження.

В той час він був людиною з молодою і цікавою думкою: активною, все вивчаючою і цікавою знати більше і більше. Він легко опановує мови і його наукові записки нотуються в французькій, німецькій, англійській і голландській мовах. Ці мови були для нього ключами, що відмикали двері до пізнання і вивчення світу.

Вони уможливили йому пізнання теорії Дарвіна: революційної теорії, що потрясла релігійним і науковим світом Європи. І так з часом Миклуха - Маклай стає спеціалістом порівняльної анатомії.

Не тяжко зрозуміти, як філософія дала йому бажання вивчати медицину не для того, щоб стати лікарем, а для того, щоб проникнути в загадки людського тіла. Вивчення людського тіла привело до прагнення знати про інші живі істоти.

Досить ясно, що після випуску першого тому проекрованої серії з порівняльної анатомії, що вивчала мозок хребетних тварин - він пішов дорогою Гакеля, студіюючи зв'язки еволюційного ланцюга. Це і залишилось його інтересом, його ціллю на все життя.

Кожного разу, досягаючи верха гори, він бачив перед собою краєвид, що закінчувався іншою горою - і в ньому поставало безмежне бажання дібратися на верх нової гори. Новий обрій був для нього новою ціллю, новою подорожжю.

І так Миклуха - Маклай піддався своєму бажанню мандрувати фізично й інтелектуально, вільний, як вітер в полі, хібащо вчені - друзі децю в'язали його - він пустився на найдальший, туманний обрій, в шукання незнаного.

З НАЙОМСТВА І ВПЛИВИ

Великий вплив на формування Маклаєвої думки і його наукових стремлень мали професори - друзі з університету Єні. Першим з них був професор Ернст Гакель, що був старший за Маклая на дванадцять років. Він студіював природничі науки і медицину в Берліні не з метою стати лікарем, а зробити знання людського тіла частиною своїх відкриттів в науковому полі. Він був уже понад рік професором зоології перед прибуттям Маклая до Єні і опублікував декілька наукових праць, а також готував свою славу працю - «Історія створення».

Між високим, бородатим учителем і худорлявим бородатим учнем зав'язалась приязнь і дружба, яка дала напрямок невсипущій енергії Маклая. Ця дружба мала також вплив на те, що Маклай залишився в Єні довше, ніж будь - де.

Гакель вбачав в Маклаєві якісь надзвичайні риси, які притягали і цікавили його. Тому він, їдучи в наукову експедицію в 1868 р. на Канарські острови, бере з собою і Маклая.

Молодий, повний ентузіазму й енергії, Маклай подорожує знов, буває все в нових і нових місцях, гріється в тропічному сонці, ловить рибу, студіює. Вивчає губки підтропічного

моря, поринає в життя, повне незнаного, таємничого. Речі звичайні для Гакеля, стають відкриттям для Маклая; пояснення і практичні вправи виповнюють Маклаєві дні, хвилюють нічні сні і приманюють його все далі і далі в його поривному ентузіазмі. Три місяці він живе так, вивчаючи мозки хрящових риб (скатів, акул, білуг) та губки.

Залишаючи Канарські острови, Маклай ще більше присвячує себе науці, більш активно, більш по-пригодницьки, бо вже на Канарських островах пішла в рух машина, що гнала його через ціле життя, геть від цивілізації, в невідомі, темні джунглі, повні небезпек і пропасниці.

Повертаючись з Гакелем і ще двома членами експедиції, Маклай потрапляє до Африки. Подорожуючи через Марокко, Маклай носить арабське вбрання. Через Гібральтар та Іспанію він повертається назад до Єни. Підсумовуючи свої спостереження і досліди з експедиції, він пише розвідку в «Єнаїше Цайтунг фюр Медіціне унд Натурвісеншафт» про морфологію губок. Маклаєві було тоді лише двадцять два роки.

Надрукувавши свою розвідку в Єні, Маклай подався знов на південь - до Мессіни, в Італію. Там він нав'язує нове знайомство з зоологом Антоном Дором, другом Гакеля.

Вони працюють разом, все вивчаючи життя моря, закладаючи нову ділянку в науці - біологію морських істот. В їхній праці вони зустрічають багато труднощів через брак відповідного приміщення. Разом мріють про біоло-

гічну станцію з необхідними інструментами для студій, обговорюють нові можливості. Невдовзі їхні дороги розійшлися. Маклай вертається до Єни, Дор лишається в Італії. Через шість років Дор відкриває першу в світі біологічну станцію в Неаполі - його мрія, яку він ділив з Маклаєм, збулася. Але Маклай не знав про успіх Дора - він в той час загубився в диких нетрях Нової Гвінеї.

Багато пригод довелося пережити Маклаєві, доки його мрія здійснилася. Десять років пізніше, за допомогою уряду Нової Південної Валії (Австралія) та трирічних упертих Маклаєвих старань, йому, нарешті, щастить відкрити в околиці Сіднею, в Вотсон Бей біологічну станцію - його довгоміряну наукову робітню.

В 1869 році Маклая знову захоплює бажання мандрувати; в перший раз за його власною ініціативою і без жадного супроводу, він рушає в мандри. Сам, самотньо, він вирушає на береги Червоного моря. Ці береги, перед відкриттям Суецького каналу були ізольовані від Європи і арабське населення ставилось вороже до чужинців, Маклай, щоб полегшити свою подорож в ворожо настроєній країні до небажаних відвідувачів, передягається в араба, фарбує шкіру та вивчає дещо зі звичаїв та мови.

Подорожуючи по центральній частині півбережжя багатого коралювими рифами, він робить нотатки температури, вітрів та вологости. Завдяки спокійності моря, йому вдається прослідити маленькі тільця коралювих істот.

Після закінчення Маклаєвих досліджень, в німецькому журналі появляється опис його

подорожі по побережжю Червоного моря під назвою «Айне Зоологіше Екскурсіон ан дас Роте Мер».

З Суецька дослідник попадає до Константинополя, звідки через Чорне Море прибуває до Одеси. По прибутті до Одеси, його здоров'я підупадає, як наслідок тяжкої і нездорової подорожі по побережжі Червоного моря. Він лишається підлікувати своє здоров'я в Криму, але ненадовго. Його неспокійна працьовита вдача змушує його продовжувати подорож. Він мандрує вздовж Волги, вивчаючи мозки хрящових риб та поширюючи спостереження, початі з Гакелем на Канарських островах.

Продовжуючи свою подорож, він приїздить до Москви напередодні 2 - го Конгресу російських науковців і фізиків та просто з готелю потрапляє на зібрання. Говорячи до Конгресу про свої дослідження на Канарських островах, берегах Червоного моря, Мессіни-Миклуха-Маклай пропонує Конгресові встановити на бережжях морів, що входили до складу царської імперії, біологічні станції для вивчення життя моря. Будучи молодим членом Конгресу, все таки його промова здобула для нього поважний авторитет. Але, завдяки байдужому ставленню російських науковців, з того нічого не було зроблено. Після цього Маклай іде до Петербурга і пускається на розшуки 70 - літнього пруського вченого Карла Бера, до якого він мав від Гакеля рекомендаційного листа.

Гакель дав Маклаєві початковий імпульс до ширшого вжитку порівняльної анатомії. Антон Дор дав йому велику ідею для встанов-

МОЛОДИ
ЖИТА
СТИЦЬКОГО
І БРАВА ВУ
Філадельфія

лення біологічної станції, але від Карла Бера він дістає напрямні для його енергії. Карл Бер прошептав йому на вухо ті магічні слова, що стали метою його життя: «Іди в Папуа!»

Цей прусак похилого віку був визначною фігурою в Петербурзькому колі науковців, дійсний член Академії Наук з широким інтересом в науковому полі. Карл Бер перший висунув ідею сполучення каналом Озівського і Каспійського морів, яку червона Москва перевела тепер в дійсність і докола чого сьогодні гримить пропаганда в честь «мудрости наймудрішого».

Карл Бер також писав антропологічні розвідки про папуасів, але його розвідки були основані на знаннях, що він їх чув від подорожуючих. В його душі залишилась надзвичайна цікавість до Нової Гвінеї та її мешканців.

Перечитавши листа від Гакеля, Бер мав довгу розмову з худорлявим молодим чоловіком і був задоволений із знання та досвіду молодого Маклая і, врешті запропонував Маклаєві пост, який молодий вчений прийняв. Берові бажання дослідження та пізнання Нової Гвінеї знов зросло і, спостерігаючи свого нового співпрацівника за роботою, він промовив: «Треба б комунебудь поїхати до Нової Гвінеї».

З цього видно, що Бер може, навіть, і вказав, що треба дослідити і, коли надійшов 1870 рік, Маклай зробив своє велике рішення. Він почав читати історію Пацифіку, історію відкриття і досліджень. В цей час в Ляйпцігу побачив світ його перший том серії з порівняльної анатомії мозку хребетних.

Підготовляючись до Нової Гвінеї, Миклуха - Маклай виступив перед Російським Географічним Товариством з відчитом і просив Товариство підтримати матеріально його проєктовану подорож до Пацифіку. Після коротких дискусій на цю тему Маклаєві затверджено 1350 карбованців з добродійних фондів Товариства.

За ці гроші Миклуха - Маклай купує барометр, мікроскоп, термометри, папір, олівці та інші необхідні речі для експедиції.

Великий князь Константин, що був головою Царського Російського Географічного Товариства, а також адміністратор царської воєнної фльоти, виявив особливе зацікавлення в подорожі Маклая.

Під впливом княгині Гелени до диспозиції Маклая був відданий трищогловий військовий корабель «Витязь». Капітан Назімов дістав наказ забрати і висадити Маклая на берег Нової Гвінеї, де б він забажав.

27 - го жовтня 1870 - го року «Витязь» залишив Кронштадт. Схилившись на поруччя, Маклай вдивлявся в берег, що зникав з очей. З ним зникало, віддалювалося вигідне життя, товариство, порада і допомога. Спереду простягнувся туманний обрій - повний незнаного, невідомого, тривожного. . . .

ЕЗНАНА ЗЕМЛЯ

Понад десять місяців «Витязь» поволі оперізував земну кулю. Через моря і океани поволі плув «Витязь», не зважаючи на нетерплячку свого пасажира.

Залишаючи за собою Атлантик, через Магелланову протоку, попри південно-американське побережжя, «Витязь» кинув котвицю в чилійському порті Вальпараїзо. В ті дні Вальпараїзо був важливішим, ніж тепер. Під час таких коротких зупинок Маклай спішив на берег і, оглядаючи чужі порти, вертався назад, занотовуючи в свій щоденник все те, що бачив, все те, що його цікавило.

Залишивши Вальпараїзо, «Витязь» помаху проплив Пацифік. Він відвідав Великодні Острови (Істер Айлендс), де Маклай побачив загадкових кам'яних гігантів, потім «Витязь» відвідав з черги Фіджі та острови Самоа. Самоа були в той час під анлійським володінням і були останнім цивілізованим пунктом, де Маклай почав підшукувати людей для своєї експедиції, яке закінчилось завербуванням двох слуг. Один з них був полінезійський тубілець, а другий шведський моряк Ульсон, який, мабуть, потрапив і залишився в Самоа з китобійного пароплава. Забираючи своїх двох но-

вих пасажирів на поклад, «Витязь» спрямовує свій курс на давно вимріяне Маклаєм північно - східне побережжя Нової Гвінеї.

Вже був вересень 1871 - го року, як «Витязь» заплив в затоку Астролябія і кинув котвицю. Нарешті Миклуха - Маклай був наприкінці свого довгого плавання, наприкінці своєї мети, в місці, яке мало стати його домом аж понад рік часу. Чекаючи на туман, що мав піднятися з першим соняшним промінням, Маклай сперся об поруччя і нетерпляче дивився в даль, щоб побачити першу картину його казкової країни. Ось як він описав пізніше своє перше вражіння з того берега:

«Коли запливаєш в затоку від моря, не бачиш жадного сліду людського поселення. Тільки тут і там можна ледве розрізнити стовпи сіннього диму, що вказують про близькість людей. Ціле побережжя покрите густим, зеленим пралісом. Дивлячись в телескоп по побережжю, можна розрізнити групи кокосових пальм, що виділяються тут і там».

З «Витязя» спустили човна, і Маклай в супроводі своїх двох слуг, вскочив в середину його. В самий момент, коли човен мав відплисти, молодий Маклай (він мав тоді всього двадцять п'ять років) розмірковував: він мав зараз висісти на невідомий берег і вступити до таємничих джунглів, може, навіть зустріти непередбачену небезпеку. Брати зброю чи ні? Лагідно хлюпочуть хвилі, хитаючи човен, трохи далі лежить тихий, гарний, повний ранішньої краси берег, а за густими деревами, що стоять непроглядною густою стіною, може чи-

гає небезпека.

Може в цю першу хвилину, при небезпеці від дикунів, мимоволі палець натисне . . . не потрібне насилля не буде друзів, а йому треба буде жити з ними. . . .

Ці думки пробігають в його голові, і він залишає зброю. З тривогою і нетерпінням він вдивляється вперед і, як човен черкає дном білий пісок, - Маклай підіймається на ноги і легко виплигує з човна.

Ані сліду людського життя.

Поволі, з легкістю і впевненістю, Маклай іде вздовж піщаного берега. Він мав тоді вигляд людини, що знає, що вона робить і куди вона йде.

Наближаючись до зелених хащів, він дивувався, чи темношкірі дикуни спостерігали його зараз, цю людину з світлою шкірою, що приплила з великим димлячим кану?

Маклай беззбройний, сміливо ступив на ледве видиму стежку між густими джунглями.

Описуючи свої перші кроки по тій землі, він подає в своєму щоденникові:

«Йдучи вздовж берега, подорожуючий потрапить на стежку, що біжить поміж деревами.

Коли пройти в глибину хащів по цій стежці, скоро можна побачити через пальми дахи. Ця стежка кінчається на відкритім місці з куреннями, покритими пальмовим та банановим листям».

Скоро, справді, Маклай опинився в центрі дикунського поселення. Стоячи в тім дивнім поселенні, він розглядався довкола, але ніде, ані душі. Дивовижна тиша лежала довкруги.

Десь лише в верховіттях пальм подув вітру шелестів лапатим листям.

Дивуючись тій райській тиші, прислухаючись дивному віддаленому щебетанню незнайомих птахів, Маклай рішив, що чекання є неприємна річ, і він повернувся назад у джунглі. І раптом там він став віч - на - віч з його першим папуасом. Німий від страху, здивований видовищем блідолицької людини, дикун присів. Ніколи перед тим він не бачив такої людини та ще й з одягом на ній! Папуасові здавалось, що Маклай був якимсь неземним створінням і являв собою страшне видовище. Протягуючи упевнено свою руку, Маклай взяв за руку темношкірого папуаса, і він не спротивився. Показуючи на себе, Маклай сказав:

- Маклай.

- Туй, - сказав папуас, показуючи на себе.

- Туй, - повторив Маклай.

- Маклай -прошептав папуас.

Маклай все ще тримав дикуна за руку і, повертаючись в напрямі поселення, знаками звернув увагу Туя на опустіле село. Той щось сказав, і вони повернулись та пішли назад на площу села в супроводі декількох дикунів, що приєднались до них.

Нарешті Маклай був між чорними дикунами, яких він приїхав вивчати з далекої, незнаной дикунам країни. Він дивувався з їхнього кучерявого волосся, з їхніх грубих рис обличчя, вдекорованих черепашками, з виплетених з трави обручок і з камінних сокир при боках.

Не дивлячись на переважаючу кількість своїх диких господарів, Маклай тримав цілко-

витий спокій. Походжаючи поміж ними, без жадного знаку тривоги чи нерішучості, він обдаровував їх різними маленькими блискучими речами. Вони тримались на відстані, хоч і прийняли дарунки, які вони цікаво розглядали та щось обговорювали між собою - чи то дивного гостя, чи його подарунки. Знаками Маклай поманив їх за собою, назад до берега, і вони охоче попростували за ним. Входячи на берег, вони побачили перед собою так близько «Витязя», що лежав в голубих водах затоки і, переполошившись, кинулись назад у зелену хащу. Сівши до човна, Маклай повернувся до «Витязя».

Бачачи цілого і неушкодженого свого пасажира, капітан «Витязя» зідхнув з полегшенням і швидко почав розпитувати Маклая про його першу пригоду. З усмішкою на лиці Маклай заявив, що він знайшов якраз таке місце, якого шукав.

- Я залишаюся тут! - сказав він капітанові.

Друга візита на берег була для Маклая приємною несподіванкою, коли першим зустрів його на березі його новий знайомий Туй. Це була перша Макласва опора, хоч може і не дуже надійна, на цьому невідомому дикому побережжі. Незабаром звук пилок і сокир рознісся над голубими спокійними водами затоки. Залога «Витязя» з корабельним теслею на чолі зайнялися спорудженням хати для Маклая - хати, в якій йому доведеться жити самотньому серед чорних дикунів, в цих зелених непрохідних хащах первинного лісу. І Маклай уже

взявся до праці також. З нотатником і олівцем у руці він прислухався до дивної мови папуасів і звуки, що він їх чув, повторені знов і знов, він занотовував собі до книжечки. Він знав, що найперша річ, що відкриє всі секрети цих чорних людей - це їхня мова.

Деякі з офіцерів із залози, підбадьорені відвагою Маклая, ходили по побережжі і невдовзі, за допомогою рук і знаків, нав'язали розмову з тубільцями. Знаками моряки роз'яснили папуасам, що Маклай хоче залишитися з ними. Тубільці так само на знаках відповіли, що якщо він лишиться тут, то він буде вбитий і з'їдений. Маклай, посміхаючись і притакуючи, підтвердив свій намір постою між ними.

Підбадьорені першим знайомством з дикунами, люди з «Витязя» відвідали декілька поселень далше в горах, але кожного разу вони знаходили порожні, залишені халупи.

Пізніше, коли Маклай почав розуміти цих людей, він помітив, що такі відвідини були великою перешкодою в його зв'язках з тубільцями; такі відвідини були проти звичаю цих людей - навіть рідний батько непрошений не мусів переступити поріг синові хати.

Закінчивши будову хати для Маклая, матроси кругом довкола положили польові міни, з'єднавши їх дротами так, щоб на випадок нападу дикунів, їх можна було б зірвати чи то з середини хати, чи знадвору, в разі хата опинилася б в руках дикунів.

Всі наукові приладдя і харчі були перевезені до хати. Харчів мало вистачити Маклаєві на три місяці, а решту він збирався поповнити з

місцевості, в якій він залишався. Досить було набоїв для полювання, як рівно ж був запас хини та ліків, що мали рятувати Маклая від різних небезпек тропіків.

- І так, бажаю вам успіху, - сказав капітан, коли востаннє проходив з Маклаєм по березі.

Загадкова усмішка пропливла по обличчю молодого Маклая, і він відповів:

- Якщо я і згину, то мої відкриття мусять жити. Кожного дня я записуватиму про все, що буду знаходити. Всі мої записки я закопуватиму і як ви приїдете за мною, - він здвигнув плечима і усміхнувся, - і якщо б мене більше не було, ви відкопайте мої записки і доручіть їх Географічному Товариству.

Потім вони разом помітили місце, де Маклай буде закопувати папери.

- Значить ваша пригода не була б марною!

- Ні, навіть, коли б я і згинув, - відповів Маклай.

Того ранку на покладі «Витязя» була відправлена урочиста Служба Божа, після якої Маклай попрощався з усіма і вскочив до човна.

На прощання гармати «Витязя» двадцяти-одним громовим пострілом, розрізали тишу голувої затоки, віддали останній салют Маклаєві.

Він стояв на білому теплому піскові берега зі своїми двома слугами і востаннє проводив очима «Витязя», який, набираючи швидкості, вийшов у відкрите море і взяв курс на далекий, ледве видимий, синій обрій.

В цьому місці лишимо Маклая приглянути за розпакуванням та розміщенням його речей, а сами, бодай коротко, зупинимось над історією відкриття того зеленого острова в екзотичному Коральовому Морі.

Року Божого 1526 - го , коли португальці найпершими, відкрили і взяли під своє володіння Східні Індії (теперішня Індонезія), капітан португальської галери Дон де Менезес, пливучи в напрямі острова Молука, потрапив на західне побережжя невідомої землі і назвав її Папуа. Деякі вчені заявляють, що слово Папуа пішло від слова «чорний» і «кучерявий», бо де Менезес «побачив на тій землі чорних людей з кучерявим волоссям».

Не дивлячись на те, що португальці ревно охороняли свої таємниці, відомості про великий острів у південному морі попали і до еспанців. В той час, коли португальці, в шуканні нових земель посувались на схід, еспанці, наспаки, пливли на захід. І так їхні сфери впливів зударилась в Східніх Індіях.

Подорожуючи із Мексики в 1527 - му році, туди прибув еспанський корабель з капітаном Альваро де Саведра. На зворотному шляху до Мексики він проплив понад тисячу кілометрів вздовж берега невідомої землі, яку він назвав Золотим Островом. Там він побачив великих чорних людей з кучерявим волоссям. Цей романтичний еспанець був великим мрійником і більше уявляв та бажав, ніж копав і добував те золото в тій незнаній йому землі.

Саведра помер на морі, по дорозі до Мексики, і легенда його відкриття забулася еспан-

цями. Вони в той час мали і без того досить турбот, провадячи криваву війну в Південній Америці.

Аж в 1545 - му році еспанці послали галеру «Сан Джуан» з капітаном Ініго де Ремез на відкриття та підкорення нових земель. Де Ремез дістався на північне побережжя Нової Гвінеї, проплив вздовж його та побачив, що вся земля була населена виключно чорними людьми. Він назвав ту землю Новою Гвінеєю. Де Ремез висів в гирлі річки Святого Августина (тепер р. Амберно), і формально взяв острови Нової Гвінеї під володіння короля Іспанії. Так Нова Гвінея появилася на мапах, але лише її північний берег.

Подібне відкриття південного берега Нової Гвінеї з затокою Папуа та протокою Тореса було зроблено в 1605 - му році еспанцем Люїзом де Торесом. Під час його клясичної подожі, він дістався на південне побережжя Нової Гвінеї і полив далше в західньому напрямку. Пропливши безпечно коралові рифи, де Торес прибув через деякий час до Молукських островів, а звідти поплив до Маніли. В 1607 - му році він послав листа королеві Іспанії, описавши докладно своє відкриття. Копія того листа була залишена в державних архівах Маніли.

Незадовго надійшов занепад Іспанської імперії під ударами англійських морських вовків. Рівночасно з тим підупадала також і морська міць португальців, а відважні голляндці, підібравши цей зручний момент, вигнали їх з Східніх Індій. Звідти вони подались на відкриття нових земель. Між роками 1605 і 1664

вони відкрили та нанесли на мапу західне побережжя Австралії, назвавши його Новою Голландією, як рівно ж відкрили й західне побережжя Нової Гвінеї. Будучи обережними мореплавцями, голландці не відважились зайти в коральові рифи Торесової протоки і помилково гадали, що побережжя Нової Гвінеї було продовженням побережжя Австралії.

В жовтні 1762 - го року англійці звели бій з еспанцями за Філіпіни і пограбували Манілу, де в їхні руки попали і державні архіви. В тих архівах англійці знайшли копію репорту еспанському королеві, датовану 1607-им роком. Саме в той час британське адміралство послало експедицію в південні моря на чолі з випробуванним лейтенантом фльоти Джеймсом Куком. Одночасно з англійською експедицією, французи, незалежно від англійців, також підготовляли свою експедицію. Звичайно, французи не мали жадних відомостей про еспанські відкриття, в той час коли Джеймс Кук був докладно поінформований еспанським репортом.

Французька експедиція була під командою Люїса де Бугенвіла і відплила з Франції в листопаді 1766 - го року. Через Магелланову протоку він подався все на захід і на захід, проплив мимо незчисленних дрібних островів Океанії і досяг Великий Загороджуючий Риф 5 - го червня 1766 - го року. Де Бугенвіл говорить ось що про те диво природи:

«Море розбивається з величезною силою на тих мілинах і деяке каміння виступає з-під води. Це останнє відкриття було голосом Божим і ми послуухались його. Я дав наказ повер-

нути на північ, облишивши попередній плян подорожі на захід».

Так де Бугенвіл позбавив себе чести відкриття Австралії зі сходу.

Пливучи даліше в північному напрямі, він попадає в лінію з південним берегом Нової Гвінеї:

«Я не бачив земель кращих за цю. Низькі рівнини та ліси лежать над самим берегом, від якого вони підіймаються амфітеатром до синіх гір, вершини яких губляться у хмарах».

Шукаючи виходу у чисте море, він повернув на схід, і як земля кінчилася, де Бугенвіл поплив на північ.

Джемс Кук залишив Англію щойно в серпні 1768 - го року на кораблі «Індевор»; через рік зробив спостереження переходу Венери через меридіан, в березні 1770 - го року наніс на мапу береги Нової Зеландії та досягнув в квітні ж того року Ботані Бей, місце, де тепер лежить Сідней. Звідти він поплив в північному напрямі вздовж східнього побережжя Австралії, досягнув Кейп Йорк в серпні 1770. року та «перевіdkрив» протоку в Індійський Океан.

З менш відомих дослідників Нової Гвінеї варто згадати імена, як Джон Мек Клюер, Дюмонт Д'Урвіл, Гейс, Білі Блай та інші. Ідучи по прокладених слідах їхніх попередників, всі вони, в більшій чи меншій мірі, спричинилися до ширшого, докладнішого пізнання Нової Гвінеї.

4

ЧОРНОШКІРІ ДРУЗИ

Ще не зник синій дим з димарів «Витязя», як Маклай попростував зі своїми слугами до хати і зайнявся розпакуванням та укладанням своїх речей. Папуаси з страшного переляку від гарматніх пострілів розбіглися в гори, але згодом з нерішучістю і острахом почали по одному повертатись назад. Підійшовши на віддаль до Маклаєвої хати, вони стовпились і почали спостерігати трьох людей за роботою. Маклай удавав, що не помічає їхньої присутності і розважно та спокійно продовжував далі, упорядковуючи свої речі. Через деякий час, не розуміючи спокою, з яким працювали непрохані гості, дикуни розійшлися. Все здавалось спокійним навкруги. Але той спокій був манливий, короткий. В невдовзі вони повернулись знов, оточили Маклая зі слугами і без попередження обсипали їх роєм стріл. Але нікого не пошкодили. В такій ситуації інша людина вхопила б зброю і дала б належну відсіч. Але не Маклай. З рідкісним самоконтролем і швидкою логікою він витримав цю застрашаючу атаку, бо він прекрасно розумів, що ці дикуни були майстрами лука ще з дитинства, а тому вони не могли всі промахнутись. Опановуючи себе, контролюючи свої нерви і найменший рух - він

повернувся обличчям до дикунів, стоячи і без страху чекаючи, поки вони кінчать свої вправи. Потім він повернувся спиною до них і знов продовжував свою працю.

Багато разів дикуни обсіпали Маклая стрілами, кидали списи, але вони не намірялись ушкодити чи забити його. Пізніше Маклай припускав, що їхні напади мали одну ціль: настрашити його, примусити його покинути їхній берег.

Не дивлячись на такі вправи, Маклай не обурювався. Навпаки, він ходив беззбройний і дав зрозуміти дикунам, що не мав до них ворожого наставлення. Таке його поведження стало великим фактором і допомогою почувати себе «ніби дома», не дивлячись на погрозливе ставлення дикунів, що вперше бачили білу людину. В таких вправах войовничий запал дикунів розбивався об спокій та міцні нерви Маклая і дикуни були першими, хто відступав. Маклай так пише в своєму щоденникові:

«Не зважаючи на їхні щоденні спроби замордувати мене на протязі п'яти місяців, я, через мою байдужість і інші обставини, став їхнім паном».

Якраз ця «байдужість і інші обставини» завоювали серця та гостинність дикунів.

Маклай знав, що він є небажаний гість, що дикуни може більше боялися його магії, чим він їхніх стріл, що найголовнішим є уникати порушення їхніх звичаїв. А тому він з перших днів свого перебування став дивитись на речі поглядом дикунів. Він не покидав хати, щоб мадрувати в їхні селища. Такі мандри на пог-

ляд дикунів були б прямою агресією. Він задовольнявся тим, що вони приходили відвідати його.

Маючи досить атак, вони приносили в дарунок кокосові горіхи, овочі. Взамін Маклай давав їм дрібні речі, куски матерії. В додаток всього, дружба з Туем мала також велике значення в його взаєминах з дикунами.

Побачивши капелюх Ульсона, Туй уподобав собі ту річ, і Маклай допоміг Туєві стати власником того капелюха. Туй нап'яв його на свою кучеряву голову, прикрашуючи свою голу вроду. В подяку за капелюх, Туй став учацати до Маклая, ставши вчителем мови свого племені. Буваючи майже щодня у Маклая, Туй, повернувшись до свого села Горенду, розповідав своїм односельчанам дивні історії про білого чоловіка та дивував їх Ульсоновим капелюхом. Зацікавлені оповіданням, дикуни з Горенду прийшли побачити «Туєвого друга», захопивши з собою в дарунок харчі. Маклай прийняв харчі та в свою чергу обдарував своїх гостей. Так поволі нав'язувалася дружба.

Одного дня група дикунів після візиту на мові знаків пояснила Маклаєві, що вони не уб'ють його. Маклай був гордий в душі, що нарешті вороже ставлення до нього починало зникати.

Прийшов час, коли Маклай вирішив відвідати поселення Горенду, де жив Туй. Знов перед ним постало питання: брати чи не брати зброю? Може папуаси поставляться зовсім вороже, як він прийде в їхнє поселення? Але

після короткої надуми він озброївся лише олівцем та нотатником і попрямував в гори, де недалеко примістилось Горенду на кряжі горбів.

Наближаючись до села, він був обсипаний знов роем стріл, що просвистали повз його голову. Запугуюча атака була знову в дії!

Його нерви витримали цю атаку, як і багато попередніх. Він поволі пробирався в центр села. Спокійно сівши в тіні великого дерева на площі, він зняв свої черевики і, зручніше вмотившись на клаптикові трав'яної ряднини, ліг спати.

Прокинувшись за пару годин, він побачив кругом себе здивованих папуасів, що сиділи спокійно навколо нього, жуючи горіхи. Він піднявся, взув черевики, роздав дарунки і так само, не оглядаючись, пішов назад. Вже не було більше стріл, бо Маклай, здається, справив на дикунів дивне враження. Вони ніяк не могли собі уявити, як то людина може здіймати частини від себе, а потім знов, без жадного злого ефекту, одягати на себе. Таке глибоке враження справили на дикунів Маклаєві черевики.

Відвідини до Горенду були для нього тріумфом: всі бар'єри були зламані, і Маклай завоював собі право рухатись вільно довкруги!

Після цього Маклай починає свої мандри по околицьніх поселеннях, досліджує рослинний та тваринний світ, збираючи зразки незнаних рослин та тварин.

В той же час він ніколи не забуває, що він є чужинець, та ще й непроханий, а тому він завжди при своєму наближенні давав сигнал.

Маклай помітив, що тубільці завжди ховали від нього своїх жінок і дітей, а тому він давав їм знати про своє прибуття. З часом довір'я дикунів до його росло і їхні прийняття ставали дружнішими, щирішими.

Ще деякі «інші обставини» стали Маклаєві в пригоді, навіть без його наміру.

Одної ночі, щось роблячи надворі, Маклай засвітив синю корабельну ліхтарню. В цей час один тубілець, на прізвище Бугай, саме був у джунглях поблизу Маклая. Цього було досить, щоб він скільки духу погнав до Горенду і розповів іншим драматичну правду: той дивний білий чоловік був людиною з місяця! Він є карам - тамо, без сумніву! Інші також з крайнім зацікавленням і страхом побачили, що Маклай має кусок місяця для свого власного вжитку!

Цей забобон додав престижу Маклаєві в очах дикунів. Дивні речі, як сірники, бенгальські вогні, ліхтарні - також інструменти - зробили з Маклая надприродню людину. Він став більшим в їхніх очах, ніж звичайною людиною.

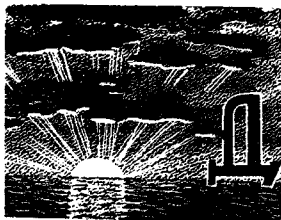
Від цього часу дикуни вже навіть почали класти зброю осторонь, роблячи візиту до Маклая. І коли Маклай приходив до їхніх поселень, дикуни щиро вітали і по-дружньому приймали його. Слава про дивного карам - тамо скоро розійшлася по цілому побережжі, і невдовзі Маклай почав діставати запрошення відвідати дальші селища. Маючи медичні знання, які Маклай дістав на студіях в Ляйпцігу, він не вагався лікувати хворих, і виздоровлення їх

ще більше додавало Маклаєві слави і пошани.

Якось його давній знайомий Туї раптом захворів, і Маклай, приклавши всіх своїх старань,вилікував його. В честь свого виздоровлення Туї влаштував велике свято і запросив тубільців з довколишніх сел, де вони мали нагоду особисто зустріти Маклая і запросити його відвідати їх також. Маклай радо прийняв те запрошення і використав ті відвідини для його спостережень і досліджень.

Не зважаючи ні на які обставини, Маклай завжди дотримував свого слова. Він був уважним і ніколи не обіцяв того, чого б не зміг виконати. І скоро тубільці почали говорити, що Маклай є «балум Маклай гуді» - тобто слово Маклая є правдиве.

В наслідок всіх тих властивостей Маклаєвої вдачі і його прямолінійної логіки, йому пощастило пробратися в найдальші закутини побережжя, дослідити гори і джунглі, дичину і незнані білій людині терени забутого, страшливого побережжя, якому він дав своє ім'я.

ДНІ ПРАЦІ І ТУРБОТ

Над затокою Астролябії підіймалося ранкове сонце з-за тихого Пацифіку. Його теплі промені пронизували сивий туман, розганяли його і поволі нагрівали прохолодне повітря.

Краплини роси висіли по зеленім листі дерев, кущів, блищали і переливалися кольорами веселки.

Маклай встав разом зі сонцем. Через високу росяну траву пробрався до чистого струмочка з прозорим піщаним дном і помився в холодній воді. Снідав разом з Ульсоном; меланезійський бой лежав в ліжку занадто хворий, щоб піднятися поснідати. Після сніданку, давши інструкції Ульсонові та зібравши потрібні інструменти, Маклай подався вздовж берега затоки. Щоранку, в обід і увечері, Маклай міряв температуру води, повітря, занотовував показник барометра та міряв припливи і відпливи моря. Все це він пильно занотовував, роблячи помітки про погоду взагалі.

По обіді він бродив в мілкій воді, полюючи за крабами та іншими дрібними морськими істотами або заходив в нетрі лісів і робив спостереження над безліччю комах, птахів та рослин. Вечорами, при світлі ліхтарні, він сидів і записував свої спостереження та плянував ро-

боту на майбутнє. В своїх двох слугах він мало знаходив допомоги. Не зважаючи на свої знання й уміння, йому не пощастило вилікувати свого меланезійського слугу, який невдовзі помер.

Смерть його слуги принесла несподівані ускладнення: тубільці могли інакше зрозуміти смерть чорної людини і обвинуватити Маклая в магічній силі смерти над чорними. А тому було вирішено тримати смерть хлопця в таємниці. Удвох з Ульсоном вони зашили тіло меланезійця в мішок, щоб похоронити його в затоці.

Темної, глупої ночі вдвох винесли тіло і безшумно опустили в темну воду.

Тепер їх лишилося тільки двоє. Але Ульсон, замість допомогти, щодня більше й більше ставав перешкодою: він погано переносив життя в джунглях, постійно боявся дикунів і хворів на різні недуги, включно з пропасницею, яку він поділяв з Маклаєм разом. Щоб менше виснажувати й турбувати, Маклай лишав його дома на господарстві. А сам, здавалось, став більше прив'язуватись до Туя, і вони вирушали на малювання мап, в чому брав участь і Туй. Не раз він, на диво, поправляв Маклая, і той не міг не помітити живої і скорої мислі тубільця.

Туй також старався допомогти Маклаєві вчити тубільну мову. Він називав речі, повторював їх, а Маклай швидко занотовував їх собі в словник по звуках. Через деякий час Маклай, уже міг розмовитися з папуасами, а пізніше навіть говорити досить вільно. Ця остання важлива річ була опанована, і скоро

відкрила перед Маклаєм широкі можливості.

Тепер він міг починати студіювати звичаї, устрій життя, традиції цих людей. Для визначення раси і для колекції зразків Маклаєві хотілося мати пасмо кучерявого папуаського волосся. Коли він звернувся з проською до свого друга Туя за пучком волосся, зустрів Туєву нехтіть попроситися з частиною себе. Маклай не став більше просити його, а відрізавши пучок свого волосся, передав його Туєві. Той не довго думаючи, відрізав пучок свого і передав Маклаєві.

В дикунів було прийнято міняти іменами, як жест взаємної дружби. Обмін волосся набрав того сомого значення, якщо не більшого, і незабаром Маклаєві довелося обрізати все своє волосся, бо всі хотіли обов'язково поміняти волоссям з Маклаєм. Так було зібрано стільки зразків волосся, скільки Маклай потребував для своєї колекції.

З кожним днем Маклаєва праця ставала легшою, приємнішою. Щоденно він переконувався в повній довірі дикунів до нього і, зрештою, нічого з їхнього життя не залишилося таємницею для нього.

Йому вдалося ввійти в довіря папуасів тому, що він не втручався в їхнє буття, він не мав ніяких спеціальних намірів до їх, хіба лише що бути їхнім другом. Маклай навіть остерігався давати поради, якщо його не питали за ними. Через те він міг вільно зарисовувати, писати, брати участь в святах племен і взагалі робити все, що уможливило б йому побачити всі інтимні сторони дикунського життя.

Не дивлячись на всі його досягнення у взаєминах з дикунами, Маклаєва праця не була легкою. Поборовши одну перешкоду, Маклай зустрівся з другою, ще гіршою, ніж перша.

Коли «Витязь» залишив його, Маклай мав харчів на три місяці, а потім він думав жити, полюючи та вимінюючи харчі від тубільців. Але він не взяв до уваги пропасниці та свого не дуже міцного здоров'я, яке й так не було добрим з самого початку його прибуття. І з плинним часом його товари для обміну почали вичерпуватися.

Одного теплого, спокійного вечора Маклай записував до нотатника свої спостереження, працюючи при світлі ліхтарні. Десь недалеко він почув голоси людей, що наближались, і він, підвівшись з-за столу, вийшов на поріг своєї хати. То була група дикунів. Здоровлячи їх, він прочитав на їхніх обличчях, що мав перед собою депутацію з якоюсь серйозною проблемою. Вони, не втрачаючи багато часу, відразу розповіли йому про свою справу.

Чи Маклай хоче стати членом їхньої громади? Вони були б раді мати його за брата . . . і він може мати стільки жінок, скільки захоче.

Не зважаючи на таку честь, Маклай, звичайно, не міг прийняти їхніх пропозицій. І таке делікатне становище, в якому опинився Маклай, потребувало делікатної відповіді, тому він спершу дав час висловитися всім тубільцям, підшукуючи тим часом правильної відповіді.

- Перш за все, він сказав, я глибоко ціню цю честь і сердечно дякую вам за те. Але прий-

шовши до мене, що ви побачили? Застали мене за працею над важливими паперами Ви сами розумієте, якою важливою є моя праця і якого спокою я потребую. Чи буду я мати той спокій, коли будуть жінки? Ні, я не матиму. Звичайно, якщо мені і довелось б залишити вас, я знову повернуся. Ви можете мати моє слово

Так, тубільці розуміли його, розуміли, що він мусить мати спокій і свободу. Вони прийняли його роз'яснення, заспівали пісню в його честь і, задоволені, залишили його знов, щоб не заважати в праці.

Маклай не зчувся, як прийшли перші роковини його перебування на побережжі. Ще гірше, як досі пропасниця трясла ним. Ульсон був ще в гіршому стані; харчі стали злиденні, запаси хини наближалися до кінця, а «Витязя» як не було, так і немає. Сидячи в своїй хаті в той день, дещо підупавши духом, він записав в щоденнику:

«За час минулого року я виграв цілковите довір'я і дружбу дикунів. Я приготований і був би радий провести ще декілька років на цих берегах».

Почався жовтень і наближалися гарячі дні млосної спеки та труднощів, а від «Витязя» жадного знаку. Пропасниця мучила ще дужче і ще більше пригнічувала.

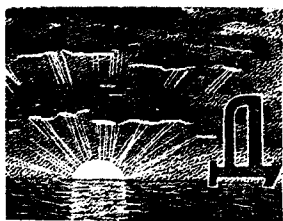
За тиждень перед Різдвом, на запрошення тубільців, Маклай пішов на відвідини до селища Бонгу. Там він і залишився ночувати. До пізнього вечора він сидів коло вогнища, спостерігаючи веселі забави та войовничі танці ди-

кунів, думаючи свою самотню думу: «Чому немає «Витязя»?

Раннім ранком галас тубільців збудив його. Він піднявся і сядучи на маті, прислухався до вигуків. Декілька тубільців залетіли в середину хати і один з поперед одного закричали:

- Біа, біа, біа! Вогонь, вогонь!

- Біа, - зрадів Маклай, - де біа?

ДИВНІ ВІСТКИ

Минув рік і почався другий, а від Маклая жадної вістки. Царське Географічне Товариство почало турбуватися за долю свого члена - Миколи Миколайовича Миклухи - Маклая.

Потім почали кружляти дивні вістки.

Деся з Далекого Сходу пішла вістка, що Маклая забили й з'їли дикуни. Це була звичайнісінька вигадка. Але як довести, що то не так? Та хіба тубільці не говорили морякам з «Витязя», що вони заб'ють Маклая?

Деся в вересні 1872 - го року якийсь англійський журнал помістив повідомлення, що англійський китоловний корабель відвідав затоку Астролябії, але жадного сліду по Маклаєві, ні по його хаті не зміг знайти. Але не тяжко зрозуміти, як англійський корабель минув Маклаєву хату. Густий тропічний ліс закривав від ока мандрівника все побережжя, а також і Маклаєву хату. Сама затока Астролябії довга і простягається на десятки миль - так що англійський корабель може не був і близько біля коси Гарагас, де стояла Маклаєва хата. Але такі обставини не були відомі, ані видавцеві журналу, ані Географічному Товариству. Картина здавалась надто сумною, і тому великий князь Константин рішив почати роз-

шуки. Він посилав розпорядження до далеко-східньої військової фльоти почати розшуки Маклая.

Корвета «Ізумруд» була відряджена до Нової Гвінеї, маючи на покладі офіцера з «Витязя», який мусів розпізнати місцевість. Прибувши до затоки Астролябії 19 - го грудня 1872 - го року, капітан «Ізумруда» Куманий, розглядаючи в бінокль зелені береги, не міг знайти жадного знаку від Маклая або його хати. Офіцер з «Витязя» порадив йому дивитись за прапором, який, за його словами, був залишений над хатою. - В противному разі, ми мусіли б висісти на берег і почати розшуки, - вів далі офіцер. Може знайдемо хоч які папери, які Маклай обіцяв закопувати.

Капітан Куманий продовжував даліше оглядати побережжя. Раптом він радісно викрикнув:

- Прапор! Я бачу прапор! - і він передав офіцерові бінокль. Так, дійсно, в легенькому ранковому вітрі маяв виляючий від сонця прапор. За хвилю пізніше з корабля побачили маленький човен, що відчалив від берега і направився в напрямі «Ізумруда». В ньому було чотири особи і один з них, без сумніву був Маклай. Запалене тропічним сонцем лице його було темнобронзового кольору, а велика борода видавалась ще чорнішою, як колись.

Залога з окликами вітала втраченого і знову знайденого мандрівника.

Підпливши поруч «Ізумруда», Маклай видряпався на поміст. Його майже підхопили на руки, і всі відразу почали говорити до нього.

Йому дивно було слухати знайому мову, якою він так довго не розмовляв. Коли перші захоплення пройшли, всі звернули увагу, в якому стані він був. Не дивлячись, що він був молодим, він видавався дуже слабим і виснаженим, із зморшками на лиці і ранами по всьому тілі. Його одяг звисав розірваним ганчір'ям, а на ногах були подерті черевики.

Так дорого Маклай заплатив за свою переемогу над зеленим островом Новою Гвінеєю.

Він був голодний, в пазурях вічно присутньої пропасниці і виглядав занадто старим, а йому було лише 26 років!

Його слуга Ульсон уявляв собою таку ж саму, якщо не гіршу, картину. До останнього дня він не втратив свого недовір'я до папуасів, які перейшли на братерські взаємини з Маклаєм.

Слідом за Маклаєм прибули і його друзі - папуаси. Вони також забрались на поклад «Ізмуруда» і вільно блукали по блискучому помості. Вони не боялись великого «біа», як колись перед тим. А найголовніше, вони не боялись білих людей. Маклай не тільки виграв повагу для себе, але й дав цим темношкірим канібалам довір'я до білої людини.

П'ять днів стояв «Ізмуруд» на котвиці в затоці Астролябії.

За той час всі Маклаєві речі були перевезені на «Ізмуруд».

Офіцери і моряки, вибравшись на берег, оглядали місце і селища, де жив і працював Маклай.

Тубільці вдруге прийшли на корабель і, знову оглядаючи дивні надбудови та речі нав-

круги, натрапили на вола, якого тримали на кораблі для м'яса. Ніколи в їхньому житті не бачивши такого страховища, дикуни, з смертельного страху, кинулись на всі сторони в воду.

Тим часом вже всі Маклаєві колекції та особисті речі були на кораблі. Наближався час покинути те нездорове місце, рятуючи останні рештки сил та здоров'я.

В Маклаєвих очах стояв вираз жалю.

Останню ніч він проводить в товаристві дикунів. Рано вони принесли його до берега, високо на своїх плечах. Всі мешканці Маклаєвого побережжя висипали на берег. Старі й малі, жінки і воїни - всі прийшли проводити «карам тамо». Урочистий спокій завис над чорною юрбою, били бубни, немов за померлим ватажком племені.

Наперед усіх виступив Маклаїв вірний друг Туй і, ховаючи своє хвилювання, запитав:

- Коли ти повернеш?

- Вчасно! - відповів його білий пан.

За той час моряки прибили на стовбурі великого дерева мідну таблицю, на якій стояв напис: «Витязь» - Миклуха - Маклай 8 вересня 1871 р. - 24 - го грудня 1872 р. «Ізумруд».

Довгі роки опісля можна було бачити ще цю таблицю, прибиту до високого, грубого дерева.

«Ізумруд» піднявши котвицю, почав набирати поволі хід. Скільки і міг бачити Маклай - на віддаляючому березі все ще стояли тихі засмучені фігури його папуаських друзів.

УРИВКИ З ЩОДЕННИКА

Цих декілька уривків з щоденника показують, в яких винятково тяжких умовах доводилось Маклаєві жити і працювати серед дикунів Нової Гвінеї.

Але з часом все мінялося на краще, і всі труднощі поволі зникали одна за другою.

Страх чорних жінок до Маклая зник і йому пропонують подружжя. Неохочість знайомити Маклая з іншими селищами зломилась, і ворожнеча була замінена теплою дружбою.

Лише нотка огірчення все ще залишилась в Маклаєвій душі до його нездатного слуги Ульсона, характер і поведінка якого не змінилась аж до часу, поки їх не забрали з побережжя затоки Астролябії.

1 - го січня 1872 - го р., понеділок.

Минулої ночі лив проливний дощ, з блискавкою та громом. Вітер був також дуже сильний. Багато ліянів, що порубали матроси з «Витязя», попадали навкруги хати. Дощ і вітер тривали більшу половину дня. Одна суха ліяна, десь 20 футів довжиною впала і пробила дах веранди, пошкодивши один з термометрів. Це була велика втрата для мене, тому що термометр був спеціально збудований для вимірювання температури води. Тепер у мене лиши-

лось тільки два термометри під верандою. Інші закопані в землі. Думав, що шість термометрів буде досить для мого постою в Новій Гвінеї, але я помилився. Жадні тубільці не приходили сьогодні.

2 - го січня.

Вночі впало велике дерево впоперек струмка, що тече попри хату. Ми з Ульсоном мали досить тяжкої праці, заки пообтинали гілля та звільнили стовбур, що лежав впоперек струмка. Погода змінилась на краще.

3 - го січня.

Туй, повертаючись з своєї плянтації, приніс мені молоде порося, яке задушила його собака. Через брак свіжого м'яса та задля Ульсонових прохань, я прийняв той дарунок. За те я дав Туєві трохи тютюну та дві порожні пляшки. Мала тварина була цікава своїми подовжніми темно - бронзовими смугами по боках, з світлими грудьми і животом та білими ногами. Я відкрив череп цієї тварини та зашкіцував поверхню мозку. Взявши голову для дальшого вивчення, я віддав Ульсонові тулуб, який він зразу обчистив та зварив, розділивши те на дві частини - снідання й обід. Спостерігаючи Ульсона, з якою ніжністю він приготував порося, забираючи собі лев'ячу долю, можна легко прийти до висновку, що людина - м'ясоїдна тварина. Було цікаво спостерігати, як він з приємністю і з увагою з'їв не тільки м'ясо, а й пообгризав кістки, не лишаючи не то що крихти хряща, але з'їв навіть і шкіру. Сьогодні він був не дуже говіркий, як звичайно, зате більше не зітхав і не скаржився на мізерність нашо-

го життя. Так, кусень м'яса - важлива річ! Тепер мені не дивно, що людина, переселившись туди, де вона не могла дістати тваринного м'яса, стала канібалом.

Декілька днів я переглядав мої колекції волосся папуасів, але не мав нагоди докладно прослідити розподіл його по голові та тілі. Припускалось, що волосся папуасів росте пучками, а корені його природньо розташовані в групах.

З моїм першим знайомством з папуасами Нової Ірляндії в жовтні минулого року, мені приходить сумнів щодо правдивості припущень, прийнятих багатьма видатними антропологами, але я не мав нагоди зробити кінцевого висліді через густоту кучерявих чубів моїх сусідів. Я міг оглядати ріст волосся на скронях та потилиці, але нічого особливого не міг знайти. Я знав добре, що буде марним просити старших папуасів обголити частину голови, бо вони дуже цінують своє волосся, але, може, мені вдасться умовити якого молодика, щоб уможливити докладне спостереження.

Після снідання, лежачи в гамаці, що колихався від подувів вітру, я міркував, як виконати мій замір. Слухаючи пісню вітру в верхонній вітті дерев і тихий плеск хвиль на кораловому рифі, я скоро заснув, але на короткий час лише, бо хтось кликав мене. Відкривши очі та забачивши моїх непроханих гостей, я відразу схопився. То був Колі з Бонгу з дев'ятирічним хлопцем, волосся якого було обстрижене так, як мені й було треба. Я оглянув його голову з великою цікавістю і дещо записав

до нотатника. Я так дуже захопився розгляданням, що аж мої гості затривожились, що я не звернув уваги навіть на кокосові горіхи та цукрову тростину, що вони принесли їх мені в подарунок. Щоб позбутись моєї настирливости, Колі пояснив, що вони дуже поспішають та ще мають так далеко йти. З приємністю я дав їм подвійну кількість тютюну та намиста. Я б дав їм двадцять разів більше, якби вони дозволили мені вирізти квадратний цаль шкіри з волоссям. Але навіть і без цього я дозів, що волосся в папуасів не росте в пучках чи групах, як припускалось, а так само, як і в нас. Це спостереження, що може декому здавалось би дрібницею, розігнало мій сон і поставило мене в добрий настрій. Першу візиту зробили сьогодні тубільці з Горенду, які прийшли навідати мене.

Тубілець Лалу попросив у мене люстерко, яке я йому й дав. Він почав висмикати волосся з вусів, яке росло близько уст. Це він робив за допомогою двох черепашок, що діяли, як пінцет. Скінчивши це, він почав шукати за сивим волоссям в голові; він запитав свого друга Бонем, щоб той висмикав йому на потилиці, де він не міг бачити. Я запропонував йому свої послуги і, діставши згоду, почав витягати волосся з корінням, що мені й було потрібне. Часом навмисне я тяг двоє - троє разом, але він не ворухнув жадним м'язом обличчя. Волосся папуаса багато тонше, як волосся пересічного європейця і має маленький корінь.

Побачивши в люстерко, що його чуб невеликий, Бонем почав розчісувати його бамбуковим гребінцем. За п'ять хвилин воно виглядало

зовсім по-іншому і стояло, ніби ореол, довкола обличчя. Потім він витяг з мішечка гарно ви-плетену мотузку з дерев'яними прищіпками на кінцях. Обвівши мотузку довкола потилиці, він приколов защіпками волосся на потилиці, ніби роблячи кучері спереду. На його ногах я помітив білі плями, які були шрамами глибоких ран, легші з них витворювали рубці, що були темніші, ніж шкіра.

Ступня в папуасів є дуже широка, 13 до 15 сантиметрів. Пальці часто понівечені старими ранами. Я часто бачив пальці без нігтів. Оглядаючи обличчя тубільця Дігу, яке було глибоко подовбане, я довідався від нього, що хвороба прийшла з заходу і багато тубільців вимерло. Недостатнє знання мови не дозволило мені дізнатись, коли саме була пошесть. На мое превелике здивовання я знайшов, що багато слів з Горенду різнились від слів Бонгу, хоч ті місця були лише на милю віддалені. Наприклад: в Горенду камінь є «убу», а в Бонгу- «гі-ату». Я зашкіцував тубільця Лалу з його дуже типовим обличчям: його лоб від скроні до скроні був 11 з половиною сантиметрів. . . .

Мої спостереження були перервані відходом моїх гостей. Пригадуючи, що я перебуваю тут вже три з половиною місяця і беручи до уваги кількість спостережень, я приходжу до висновку, що наукові факти збираються потроху, хоч я ніколи не втратив нагоди щось зробити.

4 - го січня.

Останні два - три тижні вдень віяв свіжий вітрець, який зривався десь коло десятої ран-

ку і тривав десь до п'ятої години пополудні. Цей постійний вітрець вдень був дуже рідкісним в жовтні й листопаді і це є причиною, що тепер спека не така задушлива.

Я з Ульсоном увечорі ходив ловити рибу, але безуспішно, як я й очікував. Ми бачили багато вогнів на побережжі, які вказували, що тубільці також рибалили. Я спрямував човна до найближчих трьох вогнів, щоб побачити їхній метод ловлі.

Тому що я бажав дати сигнал про моє наближення, я вигукнув. Після моменту заміщення вогні погасли, і я чув, як вони взяли напрям на берег. Не розуміючи причини такого повороту подій, я не знав, що робити: чи простувати за ними, чи повертати додому?

Але за хвилину вогні в човнах появилися знову, і три човни направились в нашому напрямку. Скоро вони пристали по сторонах, і кожний рибалка дав мені по рибині, що називаються саргани (гарфіш, авт.). Я пояснив їм, наскільки міг, що я хотів побачити, як вони ловлять рибу - і це задоволило їх цілком, і вони повернулись до перерваної мною роботи. В човні лежали зв'язки трави, ніби в формі смолоскипів. Позаду сидів тубілець, робота якого була веслувати та кермувати човном, а на носі човна стояв хлопець, що світив смолоскипи; посередині стояв головний рибалка зі списом в правій руці, який він кидав час від часу в воду і наколював щоразу дві, а то й більше рибин. Довжина і легкість списа уможливлювали завжди утримувати його в руці за його кінець. Витягнувши рибу з води, він користувався

правою ногою, щоб скинути рибу із списа на дно човна. Ця остання дія вимагала, на мою думку, великого вміння, щоб, стоячи на одній нозі, тримати рівновагу в легкому човникові, якого хвилі кидали на всі боки. Надивившись на їхні лови, я попростував додому.

Я пізніше знайшов причину їхнього поспіху до берега. Вони висадили жінок, яких старались завжди тримати геть від мого погляду.

5 - го січня.

Виплив в своєму човні на розвідку. Спостерігаючи положення диму в горах, я міг визначити розташування селищ, які найкраще видно вранці, бо тубільці тоді приготують снідання. Відсутність вітру робить дим дуже обманливим. В такий спосіб я визначив розташування двох - трьох сел, які я збирався відвідати. Від тубільців я не дістану жадної інформації про їхніх сусідів, тому що вони бажають бути знаними лише самі. По обіді ходив до Горенду. Перед наближенням до села, я повідомив про мій прихід свистком. Двічі я мав нагоду переконатися, що в такий спосіб я можу уникнути загальну тривогу та дати час для жінок і дітей поховатися. Коли я приходив раптово, бідні жінки втікали в кущі і ховались на моїх очах. Тепер, коли вони чують свисток, вони знають, що «Маклай» дасть їм досить часу поховатись. Коло села стояло велике дерево, де я в той час відпочивав. Відтоді, як я прийняв цю методу, чоловіки зустрічали мене привітніше, ніколи не озброюючись. Тубільці саме приготувляли вечерю. Туй розіклав вогонь між

двома каменями, на яких стояли горшки. Вони були покриті листям хлібного дерева, понад яке було покладено ще шкаралупи кокосових горіхів. Коли їжа зварилась, Туй виклав її на три дерев'яних миски і найбільшу запропонував мені. Я відмовився від миски, натомість взяв в'язку зі звареного листя. Цікавий знати, що там було всередині, я забрав те з собою і вдома знайшов в тій в'язці кусень вареної риби.

Я не залишився в селі надовго. Я бачив, що мої відвідини спричинили якусь недоладність, а тубільці чекали на мій відхід. І це після трьох з половиною місяця нашого взаємного знайомства, де я їх бачив майже щодня. Це був добрий зразок недовірливої вдачі цієї раси і, знаючи, що лише терпеливість є однією правильною дорогою, - я не став більше затримуватись і повернувся додому.

6 - го січня. Напад пропасниці.

7 - го січня. Пів до восьмої вечора. Падав дощ, і було холодно цілий день. Перебуваю на початку другого нападу пропасниці за день. Мене морозить майже що п'ять хвилин. Не дивлячись, що я тепло вдягнений - дві фланеліві сорочки, дві пари фланелевих штанів, ковдра на колінах і одна на плечах - я мерзну і почуваю, що змерзаю все більше і більше. Лише те, що тримаю рукою чоло, якимось з трудом можу писати. Вчора цілий день і сьогодні аж по шосту годину вечора, я не був придатний щонебудь зробити, а лише лежати в ліжку і чекати терпеливо з страшним болем голови, аж поки приступ перейде. Біля шостої години я

почував себе ліпше, але за годину знов відчуваю сиптом нової атаки. За 34 - ри години часу, маючи три приступи пропасниці, я проковтнув чотири грейни хини (1 грейн - 0.06 грама, авт.).

Не дикуни, не тропічна спека, ані густі хащі пралісу стережуть побережжя Нової Гвінеї. Сильним союзником дикунів проти чужинців є бліда, холодом трясуча і спекою палюча малярія. Вона пильнує новоприбулого в перших проміннях сонця, в страшну спеку обіду і готова схопити неуважного в останньому примерку дня; холодні штормові ночі, ані славні місячні вечори не зупинять її від нападу і навіть найобережніший не втече від неї. Він спершу не відчуває її присутности, але незабаром його ноги стають неначе налиті свинцем, його думки перериваються головокружінням і скоро холодне дрижання проходить по всіх членах; очі стають дуже відчутливі до світла і повіки безсильно спадають додола. Привиди, деякі з них величезні потвори, сумні і повільні, появляються перед закритими очима. Незабаром холод міняється в гарячку - суху, безконачну гарячку - привиди набирають форм фантастичних танцюючих уявлень. Моя голова надто тяжка, рука дуже трясеться - не можу писати даліше. Вже дев'ята година, і я почуваю, що найкраще, що я можу зробити, - йти до ліжка.

8 - го січня. Пропасниця.

9 - го січня. Пропасниця.

10 - го січня. Пропасниця.

11 - го січня. П'ять днів підряд пропасни-

ця давала себе знати. Вчора й сьогодні мав лише по одному приступові. Почуваю дещо краще, але мої коліна все ще тремтять. Не буду докладно описувати своє становище за останніх п'ять днів. Скажу лише, що ввесь цей час мав страшну головолонну біль, цілковиту нехіть до будь - якої їди, (або радше до їди, яку я можу дістати). Відсутність їди зробила мене таким слабим, що я ледве міг повзати на обидвох руках і зробити триденні метеорологічні спостереження.

Як приймав ліки, мусів підтримувати однією рукою другу, щоб безпечно донести ложку до моїх уст - так страшно тряслись мої руки! Вчора мені так кружилась голова, що я не міг довго сидіти в кріслі й обличчя було запухле.

Сьогодні можу трохи вештатись довкола, опухлість під очима трохи відійшла. Багато разів за ці дні відвідали мене тубільці, але, не бажаючи їм показати, що я хворий, мусів появлятися коло дверей; бажаючи позбутися їх поскоріше, я робив серйозне обличчя і кидав їм трохи тютюну. Іншою неприємністю був Ульсон, що все скімлив про наше безпорадне становище і що буде з нами, якщо я скоро не встану на ноги. Він є абсолютна непотреба, як я хворий. Мені не подобається, коли я хворий, щоб за мною хтось доглядав - я волію бути залишеним в спокої, - але Ульсон іде задалеко. Він ні одного разу за цих п'ять днів навіть не запитав мене, чи я хотів їсти, і мені довелось наказувати йому зварити, бодай, чаю.

12 _ го січня. Почуваюсь цілком добре і
зміг робити анатомічні роботи на веранді.

КОРОТКИЙ ВІДПОЧИНОК

За бортом «Ізумруда» бігли зеленаві хвилі, налітали одна на другу і, розбиваючись, залишали на деяку мить по собі білу піну. З ніжністю хлюпали по боках пароплава і знов бігли в свою вічну мандрівку.

«Ізумруд» плив на північний захід, залишаючи далеко за собою зелені береги Нової Гвінеї.

Маклай сидів у своїй кабіні, упорядковував записки, стараючись все хоч поверхово переглянути. Він уже в думках проектував свою першу наукову статтю, яка незабаром появилась в журналі «Природничий записник» в Батавії. Спершу в голландській, а потім у німецькій мовах під назвою «Антропологічні спостереження папуасів на Маклаєвому побережжі».

Після появи першої статті, за нею з'явилась і друга: «Антропологічні спостереження».

В своїй доповіді, читаній в 1882 - му році перед Географічним Товариством, він говорить, що ще в вересні 1872 - го року в його появилось бажання відвідати острови Пацифіку, щоб побачити, чи тубільці тих островів були споріднені расово з папуасами Нової Гвінеї та чи папуаси Нової Гвінеї були полінезійської раси чи

були споріднені з мелянезійцями. Він також хотів побачити, чи папуаси мали яку подібність до негроїтів Філіпінських островів та знайти відсутність чи присутність рас з кучерявим волоссям на Маляйському півострові.

В Маклаєві голові зродилось думка, що всі ті раси Азії та островів Пацифіку з Новою Гвінеєю та Австралією включно, мають спільне походження. Часто заходячи до штурманської кабіни, він схилився над мапами і бачив довгий ланцюг островів, що може давно були складовою частиною одного великого континенту. Само собою йому насувались запитання: звідки прийшли ті люди, що заселяють собою ті острови? Чому так багато різних, не споріднених між собою племен, які перетворилися в острови на островах? Все таки всі ті племена мусять бути споріднені або бути одного і того ж походження! Чи не прийшли вони з Азії? Всі ті запитання гнались одне за другим в Маклаєвій голові, і жадоба до пізнання їх вже хвилювала Маклая.

Він вже зробив початок, вже відслонив кінчик таємничої завіси, що ховала за собою всі відповіді на його запитання.

Про повернення додому не може бути й думки. Йому треба ще так багато пізнати, побачити, вивчити! Треба користуватися нагодою, заки молодість при боці, хоч небагато здоров'я.

Хоч лікар і радить кинути все та підлатати занедбане здоров'я та відпочити, набратись сил - все таки він мусить подорожувати знов!

На «Ізумруді» Маклай довідується, що не

тільки він є інвалідом, а також 130 членів залоги злягло з пропасницею. Через те «Ізумруд» заходить до Тернати (острів між Целебес та західнім кінцем Нової Гвінеї) і залишається на шість тижнів на котвиці, щоб підлікувати залогу. З цього примусового відпочинку також виграє Маклай, набуваючи сил.

21 - го березня «Ізумруд» бере курс на Манілю до Філіпінських островів. Це було якраз на руку Маклаєві, і він обмірковує плян своєї маленької експедиції. На цей раз це не буде десь між дикунами, а в цивілізованому світі, хоч, правда, Магеллан і був забитий на Філіпінах, але то було ще десь 1521 - го року, а десь коло 1565 - го року еспанці вже почали колонізувати архіпелаг. Острови були під володінням Еспанії аж до 1762 - го року, коли англійці захопили їх. Але незадовго Філіпіни були повернені назад Еспанії після здачі їх англійцями в 1764 - му році. Вони були ще і в той 1873 - ій рік еспанськими з латинською цивілізацією в портах, а всередині з тубільним дикунством.

По прибутті до Манілі в кінці березня, Маклай подався в малому човникові з рибалками на протилежний берег Манільської затоки до селища Лімай. Там він наймає провідників та носіїв і направляється в гори. Подорожуючи пішки, він натрапляє на сліди негроїтів, які мандрують з місця на місце. Ці негроїти жили в маленьких куренях, що були зроблені з пальмового листя та захищали їх від дощу та холоду. Маклай провів з ними декілька днів, вимірюючи риси обличчя та все доклад-

но занотовуючи. Ці негроїти з Філіпінів дуже нагадували рисами обличчя папуасів з Нової Гвінеї.

Знайшовши подібність негроїтів з Філіпінів з тубільцями з Бонгу та Горенду, Маклай хотів побачити ще більше, подорожувати ще далі, щоб нарешті мати цілковиту картину мешканців Океанії та їхній зв'язок одних з другими.

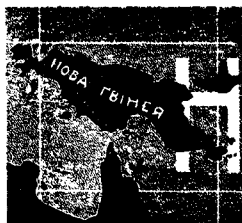
Голландський губернатор Людон радо вітає Маклая з прибуттям до Індонезії. Він запросив його до себе і запропонував йому залишитись в його домі так довго, як того потребував Маклай.

Впродовж шести місяців Маклай залишається в Буйтензорг в губернаторському домі. Тут він впорядковує свої записки, колекції та пише листи до рідних і друзів. Також тут він пише статті про свої дослідження, які появляються в голландській та німецькій мовах.

Маклай був також і добрим співбесідником та компаньйоном, тому він скоро завойовує собі симпатію людей, з якими зустрічається. Його жвава та жартівлива розмова швидко причаровувала слухачів.

Добрий клімат Буйтензоргу скріплює сили Маклая. Але непосидюча його вдача заволоділа ним знов. Під кінець 1873 - го р. вона потягнула його до Папуа - Коваї на південно - західньому побережжі голландської Нової Гвінеї.

Його короткий відпочинок закінчився.

ЕПРИЄМНА ПОДОРОЖ

В голляндському поштовому човні в товаристві генерального губернатора Людона Маклай відплив з Батавії в нову мандрівку, метою якої було порівняння антропологічних даних східнього побережжя з західнім. Ось як Маклай в своїх власних словах окреслив свій намір:

«Познайомившись з побережжям Маклая, я рішив для порівняння і підтвердження антропологічних даних зібраних там, відвідати іншу місцевість Нової Гвінеї.

Відпочивши за шість місяців в Буйтензоргові і приготувавши до друку наслідки моєї першої подорожі, я пустився на протилежне побережжя Нової Гвінеї, де я сподівався знайти більш - менш чисте папуаське населення».

Поштовий човен відвідав по дорозі Макасар, Тімор, Банду і, нарешті, прибув до Амбойни. То були дуже цікаві місця для натуралістів. Там водилися гігантські драгонові мухи з найдивнішими величиною і пропорціями крильми та величезні метелики - міль. Припускається, що в тамошніх глибоких тропічних водах живе близько 780 видів риб.

Маклай був зачарований тією найбагатшою в світі фавною і ніколи не пропускав нагоди щось вивчити, занотувати.

Прибувши до Амбойни, Маклай був примушений пересісти і подорожувати даліше в малайському чозні - прагу, тому що даліше не було звичайного сполучення.

З деякими труднощами йому щастить дістати човен та найняти залого, тому що малайці боялися лихої слави західнього побережжя Нової Гвінеї.

Маклай з своїм човном і залогою дібрались в затоку Тритон, де й висіли. Один з папуасів, на прізвище Айдума, став на чолі експедиції і повів Маклая в глибину зелених джунглів.

Натрапивши на досить широку галявину, вони розташувались табором. За декілька днів по джунглях розійшлися вісті про незнайому білу людину і незабаром тубільці почали напливати до Маклаєвого табору і ставити довкола його курені. Скоро ціле село розкинулось навкруги. Маклай міг вільно розмовитись з папуасами і довідатись про місцевість та її мешканців.

Розташувавшись та приготувавши потрібні для досліджень інструменти, Маклай рушає в першу наукову мандрівку на західньому побережжі. Піднявшись в гори, він натрапляє на велике гірське озеро, де знаходить декілька губок, які він обережно додає до своєї колекції.

Повертаючись назад до табору, експедиція натрапляє на групу схвильованих тубільців, що бігли їм назустріч. Вони всі нараз почали говорити, дико жестикулюючи руками. З їхньої розповіді Маклай зрозумів, що під

час їхньої відсутности інше плем'я зробило дикий наскок на табір, побивши багато тубільців, що жили кругом Маклаєвого табору.

Вождь племені, шукаючи порятунку, втік із своїми жінками й дітьми до Маклаєвої хати. Але й там він не заховався. Підбадьорене перемогою, нападаюче плем'я вдерлось всередину хати, забило вождя й жінок і знищило всі Маклаєві приладдя та інструменти.

Зібравши докупи решту своїх речей, що вціліли, Маклай рішив дати рішучу відсіч винуватцям. Він не міг лишити справу так собі на поталу. В його хаті було вчинено вбивство, його речі знищено, побито. Йому треба показати справедливість, в той же час триматись і діяти самому спокійно, твердо, з розрахунком.

Винуватцем всього лиха був раджа з Маварських островів, що лежали осторонь від бережжя.

Наступного ранку Маклай встав рано і, поки слуга готував каву, він сидів на веранді і дивився на чудову тропічну панораму довколишніх островів. Трохи далі спали на землі Маклаєві люди. Прибули якісь папуаси і розташувались на деякій віддалі від табору.

Наливаючи каву, слуга шепнув на вухо Маклаєві, що раджа з Мавари прибув в човнах останньої ночі і ховається в одному з них на березі. Така вістка заскочила була Маклая спершу, але за хвилину в його голові зродився відважний плян. Пославши слугу під претенсією купити овочів, щоб переконатись, що раджа дійсно був там, Маклай приготував шма-

ток цупкого шнура та покликав до себе одного з найхоробріших своїх людей. Незабаром повернувся слуга та докладно розповів Маклаєві, в якому човні ховався раджа.

Передаючи шнура своєму помічникові, Маклай дав знак йому слідкувати за ним і направився в напрямі берега. Підійшовши до човнів, Маклай витяг револьвера і тричі вигукнув ім'я раджі. Жадної відповіді. Він з рішучістю підійняв завісу і побачив раджу, який зіщулившись, сидів на дні човна. Скочивши в човен, Маклай вхопив раджу лівою рукою за шию і наставив цівку револьвера раджі в зуби. Раджа ніби спершу викинув руки до оборони, але потім спустив їх по боках і затрясся, як осиковий лист.

Вивівши раджу на відкрите місце, Маклай звернувся до оголомшеного натовпу тубільців з такими словами:

- Це є раджа з Мавари. Він є винуватцем вчорашнього наскоку та вбивства в моїй хаті. Я забираю його в полон.

Зв'язавши раджу та відправивши його до свого човна, Маклай не збирався залишатись там довше. Його люди просили його поспішати, бо раджові папуаси переважали їх кількісно. Маклай підступив до тихого, спостерігаючого натовпу ворожих папуасів і так звернувся до них:

- Я не гніваюся на вас, а гніваюся на раджу і через те беру його в полон. Ви мусите зараз скласти зброю до моїх ніг!

Деякі з них переглянулися поміж собою, зам'ялись, але потім один за одним зложили

зброю перед Маклаєм.

- А тепер, як допоможете моїм людям скласти до мого човна мої речі, я вам дам тютюну, - закінчив Маклай.

Папуаси згодились, ніби хотіли позбутись Маклая якнайшвидше.

Не знаючи кількості ворожих папуасів та їхніх намірів, Маклай хотів поскоріше відплисти, не даючи їм часу до надуми.

Як всі речі опинилися в човні, Маклай зібрав папуасів довкола, дав їм обіцяний тютюн і наказав переказати жінці раджі, що він не буде вбивати його, ані робити йому якого болю чи знущатись з нього. А також наказав примістити його жінку і дітей в своїй хаті, яку він залишає для неї.

Потім він повернувся і в супроводі своїх двох тубільців направився до човна.

Підняли вітрило, і Маклай залишив Папуа - Коваї, щоб вже більше туди не вертатись.

~~~~~

Як човен гойдався по зелених хвилях, Маклай довго думав, чому папуаси в Коваї були такими ворожими. Папуаси його побережжя не були такими лютими, жорстокими, хоч і всі вони, папуаси, були того ж самого походження. Звичайно, папуаси Маклаєвого побережжя не мали жадного стороннього впливу, який би недобре вплинув на їхній уклад життя - в той час, коли папуаси західнього побережжя попали під вплив азійської цивілізації малайців.

Такі були наслідки зламаної соціальної структури та дезорганізованого життя папуаських племен з побережжя Папуа - Коваї.

ПОВЕРНЕННЯ НА СВОЄ ПОБЕРЕЖЖЯ

Перед тим, як розповідати про Маклаєве повернення на своє побережжя, я лише коротко зупинюся на його дальших мандрівках і пригодах за ті два роки.

~~~~~

Повертаючись до Амбойни, Маклай по дорозі знову захворів на пропасницю. Ще з більшою люттю, як перед тим, вона накинулася на нього і звалила його з ніг. Прибувши до Амбойни, Маклай зліг до ліжка і після кількох тижнів лікування в місцевому шпиталі, зміг, нарешті, добратись до Буйтензоргу, де він і залишається на деякий час. Тут він приймає рішення дослідити Малайський півострів.

Невдовзі він залишає Буйтензорг і свого добродійного господаря і вирушає до Сингапуру.

В Сингапурі Маклай відвідує англійського губернатора Клярка і дістає від нього рекомендаційного листа до магараджі Йогоре-малайської столиці. В Сингапурі він також позичає 150 фунтів та купує собі за ці гроші наукові приладдя, які втратив в Папуа - Коваї.

В грудні 1874 - го року він прибуває до Йогоре, де його зустрічає гостинно магараджа та запрошує стати в його палаці на постій.

Вислухавши уважно Маклая про його наміри, магараджа почав відраджувати його:

- В цій країні не знайдете ані одного чоловіка, який би пройшов мою державу з краю в край. Немає жадної мапи.

Але нарешті вони домовились, що Маклай зробить мапу магараджі зі своєї подорожі, а той за те допоможе йому людьми і перекладачами.

Магараджа понаписував листи до старост своїх поселищ, наказуючи допомагати Маклаєві всім, чим йому буде потрібно.

І так Маклай пускається в розшуки вимираючої примітивної людини, яка в місцевій мові називалась оранг - утаном. В непрохідних, болотяних нетрях Маклай знаходить залишки тих первинних людей і робить свої спостереження над ними. На своє превелике диво, він чує декілька знайомих слів - тих, що він навчився від папуаса Туя.

За п'ятдесят днів він повертається назад, пройшовши півострів з заходу на схід, чого до того часу не зробив жадний малаець.

Але в нагороду за це він знову опиняється в лабетах пропасниці.

Маклай повертається до Сінгапуру і трохи підліковується та, користуючись із запрошення губернатора Клярка, робить подорож морем до Бангкоку. Тут він відвідує короля Сіаму і дістає від нього листа, який авторизував його на подорож в королівстві Сіаму. Маклай повертається знов до Сінгапуру, вирушає в другу експедицію і проходить через всі Малаї і Сіам. Знову він з надламаним здоров'ям по-

вертається до Сінгапуру, а звідти до Яви, до Буйтензоргу.

Він відпочиває, пише відчити до Географічного Товариства, ділиться своїми дослідженнями зі старими друзями - науковцями в далекій Європі.

Часто йому приходять на думку хвилини прощання зі своїми чорношкірими друзями з його побережжя. Це вже минуло близько три роки, як він дав їм обіцянку повернутись до них. А тому що «балум Маклай гуді» - слово Маклая є правдиве - він хотів дотримати його. Працюючи в Буйтензоргу, вирішує відвідати те закинуте, забуте Богом і людьми, своє побережжя.

В січні 1876 - го року Маклай домовляється з капітаном англійської шкуни «Сі Берд» висадити його на побережжя в затоці Астролябії. Капітан шкуни не вбачав в тому жадних труднощів і погодився забрати і висадити Маклая, де б йому тільки забажалось.

По дорозі вони відвідують багато малих островів Мікронезії, включно з Адміральськими островами. Тут шкуна затримується аж на чотирнадцять днів, і Маклай спішить на берег в пошукуванні чогось нового. Тут він дійсно натрапляє на дивний феномен: на мелянезійців з непомірними зубами. В деяких зуби - різуни досягали 22 міліметрів в довжину та до 19 - ти міліметрів в ширину. Ці люди не творили собою окремого племені, а подибувалися поміж цілим населенням як між чоловіками, так і поміж жінками.

Піднявши котвицю, шкуна швидко посу- нулась на південь. Ще заки на обрії появилася зелений острів, Маклай вже стояв на помості і з хвилюванням вдивлявся в синю смужку, що поволі виринала з-за туманного обрію. Опершись на поруччя, Маклай нетерпляче водив очима по березі і переживав в глибині своєї душі, ніби прибуття додому.

Помалу з непроглядної зелені виринули знайомі риси коси Гарагас. Він уже міг розрізнити знайомі високі пальми над самим берегом, а на світлій піщаній смузі коло самої води стояв натовп його чорношкірих друзів.

Ледве стримуючи наплив хвилювання, Маклай вискакує з човна і опиняється в самій гущій натовпу. Довкола нього його старі друзі: Туй, Каїн, Бугай, Кокол, Лалу, Колі . . . З їхніх уст зринають слова: «Карам - тамо! Карам - тамо!» . . . Людина з місяця! Уста розпливаються в привітних усмішках, показуючи ряди білих, як перли, зубів. Б'ють бубни, розсилаючи вісті в усі кінці, від села до села, від гір у долини.

«Карам - тамо» повернувся. Його слово є правдиве.

- Дивні речі діються на березі, - думали моряки шкуни, спостерігаючи радісну зустріч.

Багато бачили вони чорношкірих, перепливали чимало морів, бували на багатьох островах, але такої зустрічі вони ще не бачили. Почазши перевозити дерево, яке вже було припасоване ще в Сінгапурі в складові частини хати, теслярі шкуни не могли надивуватися допомозі зі

сторони тубільців. А Маклай просто не знав, яку прийняти пропозицію: поселитись в Бонгу чи Горенду, чи де інде. Всі хотіли мати його в себе, і Маклай нарешті рішив будувати хату біля Бонгу. Скоро двоповерхова хата стояла під двома величезними деревами. Залишивши Маклая з двома слугами, шкуна попливла в свою дорогу.

Розташувавшись в своєму новому житлі, Маклай почав ходити на екскурсії, а тубільці допомагали йому в його праці в усякий можливий спосіб. Між іншими перемінами Маклай також помітив відмінність обрисів гори Мана - Боро - Боро, яка, здавалось втратила багато дерев. Він довідався від тубільців, що за час його відсутності був землетрус, який спричинив ті переміни.

Одного дня прийшов Бугай. Він приніс Макласві неприємну новину. В селищі Гориму є дві злі людини, які не люблять «карам - тамо». Маклай мусить обминати Гориму, бо там небезпечно. Ті дві злі людини хочуть замордувати його.

Не надаючи великого значення Бугаєвій просьбі обминати те селище, Маклай беззбройний вирушає в дорогу.

Після втомливої дороги, він прибуває увечері до Горими і, побачивши тубільців довкола вогню, попрямував до них. Ставши перед ними, він звернувся, повними байдужості, словами: - Люди Горими- - сказав він їхньою мовою, - я прибув до вас через ліси і ріки. Я втомлений і хочу відпочити. Якщо Абуї і Малу хо-

чуть забити мене з невідомої мені причини, то нехай поспішають, бо я зараз лягаю спати.

З цими словами він ліг під деревом, замотався в ковдру і скоро заснув. Він прокинувся ранком і оглянувся довкола. Два його ще вчорашні смертельні вороги стояли перед ним з печеними поросятами в руках, з виразами сорому на обличчях, і на знак їхнього примирення з ним, запропонували подарунки. Потім вони провели Маклая додому і заявили, що вони в майбутньому будуть боронити його своєю власною кров'ю.

В ході своїх антропологічних досліджень, Маклай робить подорожі човном по малих островах, недалеко побережжя. Там він знаходить багато цікавих речей для своїх досліджень та всюди зустрічає тепле прийняття. По багатьох таких островах йому пропонують збудувати для нього хату, аби тільки він залишався з ними.

Так Маклай прожив на своєму побережжі ще вісімнадцять місяців. Вже надійшов час, коли пароплав мав би вдруге забрати його з затоки Астролябії.

Аж, нарешті, в листопаді 1877 - го року прибуває корабель з Сінгапуру, і Маклай вдруге прощається зі своїми папуасами. Вони вдруге просять його залишитись з ними. Маклай, вказуючи на свою хату, переконував їх, що він повернеться, бо все те залишає під їхню опіку. Як час розставання наближався ближче і ближче, Маклая турбували думи, якісь сумніви. Здавалось, він мав щось важливе на увазі, коли покликав всіх, всіх до себе і зробив остан-

ню промову:

- Не пройде багато часу, - казав він, - як люди з блідими обличчями, одягнені так, як і Маклай, почнуть прибувати сюди в пароплавах. Але ті люди не будуть такими, як Маклай. Вони почнуть стріляти та вбивати вас, папуасів, грабувати ваше майно і забирати вас в неволю.

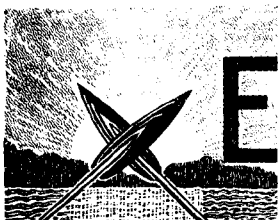
З нахмуреними, понурими обличчями папуаси вслухались в кожне Маклаєве слово.

- Маклай повернеться до вас, але він остерігає своїх друзів, що безсердечні білі люди є жорстокі.

- Не лишай нас, не лишай! - благали папуаси.

Що нам робити, як ті люди прийдуть? - питали вони Маклая.

Він пояснив їм, що якщо б він послав своїх друзів до них, вони б мали говорити при наближенні «Маклай». Ті люди, може, будуть вчені, і вони не заподіють вам жадної шкоди, а навпаки, будуть допомагати вам, і ви живіть з ними в мирі. І я, Маклай, я також повернусь!

Е ПЛОГ

Прибувши до Сінгапуру, Миклуха - Маклай злягає знову з пропасницею, але на цей раз тяжче, як будь - коли. На протязі цілих шости місяців він перебуває під наглядом місцевих лікарів, які врешті радять йому вибратись з тропіків, якщо він хотів би ще трохи пожити. Вони радять йому переселитись до Європи або Японії.

На цей раз Маклай пішов на компроміс. Якщо йому більше не можна залишитись в тропіках, він переїде до країни з більш - менш помірним кліматом, до країни, де лишалось ще багато дикого, недослідженого, де є чорношкірі, що може допоможуть йому в його расовій загадці. Він переїде до країни, де він зможе тримати зв'язок з науковим світом і жити по-людськи.

В червні 1878 - го року, Маклай залишає Сінгапур і на пароплаві через Гонг Конг пливе до Сіднею.

Висівши в Сіднеї 18 - го липня 1878 року, Маклай був зустрінутий російським консулом і за його допомогою приміщується на поселення в цьому дивному місті.

Скоро він заводить зв'язки з австралійськими науковцями і стає Почесним Членом На-

укового Товариства, перед яким він читає свої статті та відчити про його дослідження мешканців Меланезії, Мікронезії та Океанії.

Лише дуже коротко я зупинюсь на діяльності нашого вченого в Австралії, тому що ця тема заслуговує на окрему працю.

В своїх виступах перед науковцями Австралії, Маклай гаряче доводить конечну потребу біологічної станції для дослідження життя морських істот. З великими труднощами йому щастить переконати їх в слушності його доводів. Не дивлячись, що він був чужинцем в краю, він енергійно іде до своєї мети.

Після довгого часу старань і доводів, уряд Нової Південної Валії нарешті приділює два бльоки землі на околиці Сіднею в Вотсон Бей, а також асигнує 300 фунтів на будову самої станції. Хоч це і було вже великим тріумфом Маклая, все таки це було лише половиною початого діла. Станція мала коштувати 600 фунтів, а тому Маклай починає разом з австралійськими вченими збіркову кампанію. Для цього він робить подорож до Мельборну і виступає перед мельборнськими науковцями. Нарешті через два роки почалась будова дослідної станції, проект якої Маклай виготовляє разом з архітектором.

В ці роки він також ні на хвилю не забуває про своїх темношкірих папуасів. Так як Маклай те й передбачав - почався підбій його побережжя. Шукаючи легкої наживи, білі люди наїздять на його побережжя, як рівно ж і всюди на Нову Гвінею, починаючи шукати золота, а слідом за цим починається викрадання

тубільців на роботи до Квінсленду на тростинові плянтації, які заступили згодом золото. Починається насильство, грабунок та вбивства неповинних людей.

Маклай гаряче виступає проти такого терору в австралійській пресі, а відтак починає переписку з Кольоніальним Секретарем при британському уряді і просить владу перешкодити тому всьому та взяти під охорону і закон мешканців його побережжя. Але вся та переписка затягається, а англійський уряд задовго надумується. Цим користуються німці і захоплюють значну частину Нової Гвінеї з островами.

1 - го листопада 1884 року в північно - східні води Нової Гвінеї прибуває німецький крейсер «Елізабет» і підіймає німецький прапор. В формальній церемонії було приєднано Німеччині острови Нову Британію, Нову Ірландію, групу островів герцога Йорського та частину північно - східньої Нової Гвінеї, включно з Маклаєвим побережжям. Німці перейменовують ті острови по - своєму: Нова Померанія, Новий Мекленбург, Новий Ляуенбург. Приєднаний материк Нової Гвінеї вони називають Кайзер Вільгельм Лянд та рівно ж приєднують всі дрібні острови довкола, від Адміральських до Північних Соломонових Островів включно, та називають їх Архіпелаг Бісмарка.

Того ж самого року Англія приєднує собі південне побережжя Нової Гвінеї з портом Моресбі. В 1886 - му році уряди обидвох держав договорюються про суходільні кордони їхніх

протекторатів.

Маклай рішуче виступає проти приєднання Німеччиною його побережжя. Він посилав телеграму протесту до самого Бісмарка, але не одержує жадної відповіді.

Під кінець 1881 - го року будова біологічної станції закінчується. Поруч із станцією жив колишній прем'єр колонії Нової Південної Валії сер Робертсон. Маклай нав'язує знайомство із своїми сусідами. Там він зустрічається з дочкою прем'єра Маргаретою.

Після багатьох років проживання у чужих світах в Маклаєвій душі все більше й більше зростає туга за батьківщиною, за Малином, де все ще жила його старенька мати.

І він вирушає відвідати її. 24 - го лютого 1882 - го року на борті російського корабля «Пластун» Маклай залишає Сідней. З півдосри він пише листа до Маргарети, пропонуючи їй стати його дружиною.

По прибутті додому він знаходить багато змін, та й не диво, бо цілих 12 років минуло з того часу.

Маклай виступає перед Географічним Товариством і дає повний відчит про свою працю за ті довгі роки невтомної, самовідданої праці. Він стає героєм дня, дістає золоту медаль Товариства та почесну грамоту від самого царя. Товариство береться видавати його праці, але незабаром хвиля торжеств влягається і на дальші просьби Маклая допомогти йому в наступних подорожах Товариство відповідає:

... «На жаль, Географічне Товариство є абсолютно неспроможним дати Маклаєві грошо-

... тинь.
... і Брава ...

ву допомогу через брак коштів, як рівно ж з причини, що об'єкт Маклаєвих досліджень не входить в рамці діяльності Географічного Товариства, які є викладені в статуті, як лише вивчення батьківщини (читай «отечества», пр. авт.) та сусідніх держав»

На запрошення Лева Толстого, Маклай відвідує Ясну Поляну, а також зустрічається з композитором Чайковським, який пізніше називає Маклая, як дивну людину з неслов'янським йменням.

Відвідавши наостанок свою стареньку маму в Малині біля Києва - Маклай дістається до Лондону, звідки на англійському пароплаві пливе до Сінгапуру. Ще десь між Берліном і Лондоном Маклай дістає листа від Маргарети, яка згоджується стати дружиною по його прибутті до Сіднею.

В Сінгапурі Маклай застає російський лінійний корабель «Скобелев» і пізно ввечері спішить до адмірала Копитова. Заставши адмірала в ліжку, Маклай просить забрати його на північно - східне побережжя Нової Гвінеї. Той радо виконує його просьбу, і Маклай був знову тепло зустрінутий своїми чорношкірими друзями. Але слава старих днів пропала, а радість розгубилась десь по густих нетрях

Маклай бачить перед собою стурбованих людей, і вони йому розповідають, як приходили білі люди, як шукали золота, як хотіли вломитись в його хату. Але вони прогнали їх від Маклаєвої хати, хоч білі люди і залишилися на побережжі. Тубільці, по приході білих людей, мали наряду і вирішили відійти в го-

ри. Геренду, Бонгу і інші поселища, що колись жили безжурним життям, тепер заростали травою. І Маклаїв друг Туй вже не живе. Він вже давно помер з жалю і туги по Маклаєві. . . .

Того самого вечора Маклай повертається на корабель, з жалем на серці і глибоким розчаруванням на душі. Розчарування в Європі, розчарування тут

На «Скобелеві» Маклай пливе до Гонг Конгу, а звідтам на пароплаві до Сіднею. По прибутті до Сіднею, Маклай одружується, осідає недалеко станції і продовжує свою працю.

Проходять декілька років тихого родинного життя. Дружина обдаровує його двома синами. Один з них, Володимир Маклай, ще й досі мешкає в Сіднеї та, згадуючи свого батька, часто поглядає на його портрет в вишитій козацькій сорочці.

Наприкінці треба згадати, що Маклай ще раз в 1884 - му році, заскучавши за батьківщиною, їде додому, разом з дружиною та синами.

З надірваним трепічною пропасницею здоров'ям, в березні 1888 - го року він злягає ще раз до ліжка, але цього разу востаннє. Перед тим, як його забрали до лікарні, він наказує своїй дружині попалити всі його наукові праці, нотатники, записки. Що його штовхнуло на цей крок, залишається і по нині таємницею. Можна робити лише припущення.

Його приміщують в одному з військових шпиталів. Хоч надворі і стоїть сувора петербурзька зима, всередині в шпиталі, його палить

гарячка . . . Знеможений, непритомний, він кидається в ліжку . . . Уява відходить, розпливається

І ніби він знову серед своїх друзів, там десь далеко, в джунглях Нової Гвінеї. Один за одним постають і переходять перед його очима - Туй, Каїн, Кокол, Колі, Лалу ввижається білий теплий берег, тихій шепіт зелених пальм, ласкавий плескіт голубих хвиль

Схоплюється яскравою іскрою Малин, Україна, рідні, сини, дружина

Життя догоряє. Надворі червоно займався ранок 2 - го квітня 1888 - го року.

Така коротка історія життя, мандрівок та досліджень нашого вченого, нащадка старої козацької родини, Миколи Миколайовича Миклухи - Маклая. Він присвятив своє життя, повне невсипущої енергії, науці, і його досягненнями гордимось ми та схиляємо наші голови перед світлим образом його пам'яті.

Аделаїда, грудень 1952 - го року.

З М І С Т

Вступне слово	5
Людина з дивним прізвищем	8
Знайомства і впливи	12
Незнана земля	18
Чорношкірі друзі	29
Дні праці і турбот	35
Дивні вістки	41
Уривки з щоденника	45
Короткий відпочинок	56
Неприємна подорож	60
Повернення на своє побережжя	65
Епілог	72

